

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.3.15>
УДК 821.161.2.09:398.8]:004.4

ДОКУМЕНТУВАННЯ ПІСЕННОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНЦІВ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Рецензія на збірник:

Єфремова, Л. (Ред., Ноти), & Єфремов, В. (Ноти) (2024). *Тисяча пісень «Баби Єльки». Записи експедицій на Кіровоградщині під кер. С. Гречанюк. Вістка*

Ірина Руснак

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б, Київ, 04212, Україна
 <https://orcid.org/0000-0001-8355-7389>
i.rusnak@kubg.edu.ua

У сучасному науковому дискурсі, де процеси глобалізації та технологічного розвитку зумовлюють динамічні трансформації культурного ландшафту, проблема збереження національної ідентичності набуває особливої актуальності. У цьому контексті пильної уваги потребує феномен фіксації автентичних зразків українського народно-пісенного фольклору. Ці матеріали, що існують у різноманітних формах — цифровій та аналоговій, текстовій і нотній, — є не лише частиною духовної спадщини, а й живим джерелом історичної пам'яті, аксіологічної системи та світогляду українського етносу.

На початку XXI століття, коли значна частина традиційних культурних практик зазнала нівеляції або перебуває під загрозою зникнення, систематична фіксація та архівування унікальних фольклорних творів набувають не лише наукового, а й стратегічного значення. Цей процес є необхідним для проведення глибинних фольклористичних досліджень, зокрема для вивчення еволюції народної культури. Крім того, він відкриває можливості для відтворення архаїчних обрядових практик, збереження автентичних мовних і діалектних форм, а також для трансляції майбутнім поколінням глибинних універсалій та естетичних цінностей. Тож документування українських народних пісень на сучасному етапі є не просто актом реєстрації, а багатовекторною місією, що має на меті збереження живої усної історії та зміцнення культурно-цивілізаційного підґрунтя нації. Окреслена проблема перебуває в центрі уваги сучасних дослідників фольклору. Зокрема, опубліковано низку статей і методичних матеріалів, присвячених цьому питанню¹.

На початку нового тисячоліття збирацька та систематизаційна діяльність в українській фольклористиці зазнала якісних змін, що були зумовлені інтенсивним упровадженням цифрових технологій. Цей перехід від традиційних методів фіксації до створення електронних архівів і баз даних ознаменував нову епоху в дотичних наукових студіях. У цьому контексті особливого значення набувають електронні бази даних української народної творчості. Загальну тенденцію до цифровізації фольклористичних досліджень підтверджують, зокрема, «Електронний архів українського фольклору»², «Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини»³, «Народні пісні України»⁴, «Поліфонія: Онлайн-архів музичного фольклору»⁵ та інші ініціативи.

Використання цифрових технологій трансформувало фольклористику здебільшого з кабінетної науки на інтерактивну та відкриту для широкого загалу. Електронні архіви фольклору орієнтовані на збереження польових записів, які існують у різноманітних форматах. Завдяки відкритому доступу до архівних документів у мережі «Інтернет» ресурси функціонують як відкриті культурно-інформаційні центри. Важливо акцентувати, що подібні проекти на практиці впроваджують нову філософію архівної праці, де архів — це не тільки сховище фольклорного матеріалу, а також

фольклористичного дослідження, транскрибування й архівування зібраного фольклорного матеріалу; Кропивний, О. (2023). На шляху формування цифрових архівів (репозиторіїв) музичного фольклору в Україні (розробка інфраструктури робочого середовища). *Музикознавча думка Дніпропетровщини*, 24, 229–247; Кропивний, О. (2022). Цифровий репозиторій українського музичного фольклору: передумови створення, шляхи реалізації концепту, загальні особливості структури. *Проблеми етномузикології*, 17, 79–87.

² Електронний архів українського фольклору. <https://folklore-archive.org.ua>

³ Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. <https://folklore.kh.ua>

⁴ Народні пісні України. <https://folk-ukraine.com/partners>

⁵ Поліфонія: Онлайн-архів музичного фольклору. <https://www.polyphonyproject.com/uk>

¹ Вовчак, А. (2022). Архівна організація електронних польових фольклорних матеріалів. *Проблеми етномузикології*, 17, 44–78; Вовчак, А. (2018). Організація електронних фольклорних документів під час польового дослідження. *Актуальні питання Східноєвропейської етномузикології*, 1, 61–90; Вовчак, А., & Довгало, І. (2021). *Документування фольклорної традиції. Засади організації і проведення польового*

динамічний інструмент і лабораторія для дослідників. Такий підхід дає користувачам можливість отримувати доступ до матеріалів, самостійно додавати власні польові записи, ефективно використовувати інструменти для пошуку, систематизації, теоретичного вивчення фольклорних піснених пластів. Усе це робить фольклорні матеріали доступними для широкого кола науковців як в Україні, так і за її межами, сприяючи інтеграції українського народно-традиційного матеріалу у світовий науковий і культурний обіг. Це не лише оптимізує фольклористичні студії, а й формує в суспільній свідомості відповідальне ставлення до збереження етнокультурної спадщини для майбутніх поколінь.

Окрім академічних інституцій, значний внесок у справу фіксації зразків усної народної творчості роблять окремі фольклористичні колективи та дослідники-ентузіасты. Їхня діяльність відіграє важливу роль у поповненні архівних фондів і забезпеченні повноти етнографічних даних. На відміну від інституціоналізованих проєктів, що часто орієнтовані на систематичні дослідження в певних регіонах, робота ентузіастів вирізняється гнучкістю та ініціативністю. Власними зусиллями вони організовують польові експедиції, здійснюють записи, розшифрування й первинну систематизацію матеріалів. Завдяки особистій зацікавленості вони нерідко фіксують унікальні, маловідомі зразки фольклору, які могли б залишитись поза увагою великих наукових експедицій. Яскравим прикладом такої ініціативи є пісенник «Тисяча пісень «Баби Їльки»»⁶, що становить помітне явище в сучасній українській фольклористиці.

Ця наукова й культурна праця є результатом експедиційної роботи, яку проводили дослідники з етнолабораторії «Баба Їлька» (м. Кропивницький). Проєкт названо на честь Олени Рибалкіної — бабусі керівниці проєкту, Світлани Гречанюк (Буланової). Формування довірливих стосунків з інформантами стало визначальним чинником успішного збирання автентичного фольклорного матеріалу, забезпечило високий рівень достовірності та повноти зафіксованих текстів. Завдяки такому підходу вдалось відкрити й зафіксувати репертуар Насті Зеленько (село Розумівка, Олександрівський район, Кіровоградська область). Репертуар співачки, якому притаманні стильове багатство і самобутність, слугуватиме цінним джерелом для майбутніх наукових розвідок.

Видання містить 1000 автентичних народних пісень, які були зібрані впродовж 96 експедицій, проведених у 2018–2024 роках. Ці матеріали зафіксовані на території сучасної Кіровоградщини та охоплюють 65 населених пунктів. Попри прагнення команди проєкту рівномірно представити всі райони регіону досягти цього не вдалось. Пісенник доповнено записами текстів, отриманих від

переселенців з інших регіонів, зокрема з Чорнобильської зони та західних областей України. Наукової цінності виданню додає розгорнута передмова Л. Єфремової, провідного наукового співробітника відділу музикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Різноманітний пісенний фольклор упорядковано і подано в збірнику за експедиціями, що дає можливість простежити хронологію польової роботи. У зібраному фольклорному матеріалі кількісно переважають зразки календарно- та родинно-обрядової лірики. Водночас особливу наукову цінність становлять сороміцькі пісні, які попри їхню рідкісність у друкованих виданнях є важливим джерелом для цілісного розуміння народного світогляду. Варто зазначити, що кожен фольклорний твір у збірці подано з нотною транскрипцією, паспортизацією та відомостями про виконавців. Така структура забезпечує наукову достовірність та інформативність видання, і це сприятиме його використанню як джерела для наукових досліджень. Зафіксований матеріал відображає особливості місцевих діалектів, що має велике значення для проведення етнолінгвістичних розвідок. Комплексний науковий супровід видання, що охоплює підготовку розлогого вступу, редагування ліричних текстів і їх нотування, виконала відома науковиця Л. Єфремова. Важливою особливістю збірника є використання QR-кодів, що ведуть на онлайн-ресурс із аудіозаписами пісень в автентичному виконанні. Це «оживляє» друкований матеріал, дає можливість почути унікальні голоси й інтонації носіїв традиції, що є важливим для збереження нематеріальної культурної спадщини.

Збірник містить необхідні елементи наукового апарату: список умовних скорочень і географічний покажчик записаних текстів. Однак для підвищення його наукової цінності та зручності використання було б доцільно додати розширену систему покажчиків. Покажчик за першими рядками сприяв би швидкому пошуку потрібних текстів, що особливо важливо для фольклористики, де пісні часто не мають сталих назв. Покажчик за жанрами дав би дослідникам змогу аналізувати кількісний склад різних жанрів і вивчати їхні структурні особливості. Музичні покажчики, що систематизують матеріал за ладом, ритмом і музичними типами, значно спростили б роботу музикознавців. Доповнення збірника цими елементами сприяло б його перетворенню на повноцінний науково-дослідницький інструмент.

Кіровоградщина, як і більша частина Центральної України, є територією, яка була пізно заселена порівняно з іншими регіонами. Це зумовлене історичними обставинами, зокрема розташуванням на межі Дикого Поля — малозаселеного степового поясу, що тривалий час був зоною активних військових конфліктів і набігів кочівників. Масштабне освоєння цих земель почалось лише у XVIII столітті, коли після остаточної ліквідації Запорозької

⁶ Єфремова, Л. (Ред., Ноти), Єфремов, В. (Ноти) (2024). *Тисяча пісень «Баби Їльки». Записи експедицій на Кіровоградщині під кер. С. Гречанюк*. Вістка.

Січі відбулася стабілізація кордонів між Російською та Османською імперіями. Сюди активно переселялись вихідці з різних куточків України (Поділля, Київщини, Полтавщини), а також представники інших народів (серби, болгари, молдовани, гагаузи, греки), яких запрошували для захисту південних рубежів імперії. Такий міграційний характер заселення привів до формування унікального фольклорного ландшафту краю. Замість єдиної, монолітної традиції тут сформувався синкретичний, строкатий фольклор, що поєднав у собі елементи різних регіональних культур. Пісенні традиції краю не мають архаїчної глибини, характерної для Полісся чи Карпат. Це суміш різноманітних стилів і жанрів, які «освоїлись» на новій території. Цілком слушною є заувага авторки передмови, що Кіровоградщина поєднує традиції подільського, наддніпрянського та передстєпового співу, і це відкриває можливості для порівняльних студій. Така специфіка визначає значний науковий потенціал місцевого фольклору, що уможливорює дослідження взаємовпливів різних культурних традицій. Збірник «Тисяча пісень “Баби Їльки”» є важливим внеском у збереження та популяризацію пісенного фольклору Кіровоградщини, демонструє його життєздатність і актуальність у сучасному світі. Видання є прикладом синергії ентузіазму, наукового підходу та сучасних технологій, що посприяло створенню масштабного і цінного культурного продукту.

У контексті стрімкої цифровізації сучасного суспільства електронні архіви й інтерактивні пісен-

ники, що використовують технології, зокрема QR-коди, набувають ключового значення для збереження та актуалізації української пісенної спадщини. Ці інноваційні ресурси виходять за межі традиційних сховищ інформації, перетворюючись на багатофункціональні інструменти, які докорінно трансформують методологію документування, дослідження та поширення фольклорних надбань. Цифровізація забезпечує довготривалу збереженість фольклорних матеріалів, усуває ризики, пов'язані з фізичним старінням паперових носіїв. Електронні архіви, що інтегрують тексти, нотні записи, автентичні аудіо- та відеоматеріали, створюють комплексну мультимедійну базу, яка робить дослідницьку роботу більш ефективною, а доступ до матеріалів — безпрецедентно широким і для науковців, і для пересічної аудиторії.

Використання інтерактивних і візуально привабливих цифрових платформ стимулює інтерес молоді до традиційної культури. Оцифрована пісенна спадщина отримує нову інтерпретацію в сучасному культурному просторі, надихаючи музикантів та композиторів на створення нових аранжувань і творчих проєктів. Цей процес не лише сприяє активному відродженню пісенної традиції, а й служить міцним підґрунтям для збереження національної ідентичності та культурної спадщини України в умовах глобальних трансформацій. Таким чином, цифрові технології є не просто засобом збереження, а каталізатором динамічного функціонування фольклору в сучасному світі.

Рецензійна стаття надійшла до редколегії 13.08.2025

DOCUMENTING UKRAINIANS' SONG HERITAGE IN THE DIGITALIZATION ERA

Collection review by:

Yefremova, L. (Ed., Music), & Yefremov, V. (Music) (2024). *“Baba Yelka’s” thousand songs. Records of expeditions in the Kirovohrad region led by S. Hrechaniuk. Vistka*

Iryna Rusnak

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine